

Het gebruik van *improvised explosive devices* (IED's) en de gevolgen voor het Nederlandse defensiebeleid

EDWIN BAKKER & SICO VAN DER MEER*

Inleiding

“Militairen in Uruzgan: bomdreiging maakt missie nog lastiger,” kopte *NRC Handelsblad* op 7 november 2006 op de voorpagina. Het vervolgartikel elders in dezelfde krant droeg de kop “Bermbommen steeds zwaarder”. De berichtgeving maakte zichtbaar dat Nederlandse militairen in oorlogsgebieden in toenemende mate te maken krijgen met de dreiging van geïmproviseerde explosieven, in vaktermen vaak *improvised explosive devices* (IED's) genoemd. *Improvised explosive devices* worden momenteel vooral in Irak en Afghanistan veelvuldig ingezet. De makers van deze niet-conventionele explosieven variëren van aanhangers van gevallen regimes (leden van de Baath-partij van Saddam Hoessein en de Taliban) tot allerlei terroristische groeperingen, waaronder buitenlandse strijders. Ook lokale krijgsheren en criminelen maken gebruik van IED's. De geïmproviseerde explosieven worden op uiteenlopende wijze ingezet, waarbij de aard, omvang en kwaliteit enorm verschilt. Tegenmaatregelen vragen om grote investeringen in kennis, training en fysieke beschermingsmiddelen.

Deze bijdrage geeft een algemene beschrijving van de dreiging en de implicaties van IED's voor het Nederlandse defensiebeleid. Allereerst wordt ingegaan op de belangrijkste kenmerken van dit soort wapens. Vervolgens wordt het gebruik van IED's in respectievelijk Irak en Afghanistan beschreven. Daarna komen de mogelijke tegenmaatregelen aan de orde, evenals de directe en indirecte implicaties van dit wapen voor de Nederlandse krijgsmacht en het Nederlandse defensiebeleid. Geconcludeerd wordt dat deze maatregelen en gevolgen niet alleen een technische en operationele kant kennen, maar ook een beleidsmatige en politieke.

* Dr. E. Bakker en drs. S.J. van der Meer zijn verbonden aan het Clingendael Security and Conflict Programme, Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', Den Haag.

Kenmerken van *improvised explosive devices*

Improvised explosive devices zijn geïmproviseerde explosieven die als wapen worden ingezet. De enige gemeenschappelijke kenmerken van deze wapens zijn: (a) dat de 'kern' uit militaire, industriële of zelfgemaakte explosieven bestaat, en (b) dat het uiteindelijke wapen door de gebruikers zelf in elkaar is gezet. Vooral vanwege dit laatste aspect, verschillen IED's aanzienlijk in aard en gebruik. Over het algemeen gaat het bij dit soort wapens om explosieven die op een locatie, veelal langs wegen, worden verstopt om op het moment dat een tegenstander in de buurt is tot ontploffing te worden gebracht. IED's kennen ook een 'mobiele' vorm; ze worden soms in voertuigen geplaatst of door zelfmoordterroristen gedragen. De wapens zijn veelal gemaakt met professioneel wapentuig als basis, zoals granaten, mijnen of vliegtuigbommen. Met uitzondering van zelfmoord-aanslagen, vindt de ontsteking van de explosieven op afstand plaats. De wijze waarop varieert van het gebruik van simpele trekkoorden en elektronische ontsteking tot infraroodafstandbediening en bewegingssensoren. Ook hierbij geldt dat improvisatie de boventoon voert. Vaak gebruiken de bommenmakers typische huis-tuin-en-keukenmaterialen zoals een mobiele telefoon, de afstandbediening van een garagedeur, of de bewegings-sensor van een buitenlantaarn of winkel deur.

Aanslagen met IED's zijn overigens geen nieuw fenomeen. Alleen de hoge frequentie en de toegenomen letaliteit zijn relatief nieuw. Al sinds de jaren zestig hebben verschillende landen met deze wapens te maken gehad. Britse militairen maakten kennis met IED's tijdens hun strijd met het Iers Republikeinse Leger (IRA) in Noord-Ierland. In Afghanistan is de inzet van IED's ook al langer bekend. In de jaren tachtig hadden de Sovjettroepen ernstig te lijden onder IED's van Afghaanse en buitenlandse *mujahedeen*. Na hun terugtocht uit Afghanistan waren de Russen overigens nog niet van het fenomeen IED verlost: ook in Tsjetsjenië is het wapen in de jaren negentig veelvuldig door rebellen ingezet. Ook Israël werd in de jaren negentig regelmatig met IED's geconfronteerd in de Gazastrook en het bezette deel van Zuid-Libanon. Zo zette de rebellenbeweging Hezbollah IED's in tegen Israëlische militairen in Libanon.

Echt grootschalige inzet van IED's is echter een ontwikkeling van de afgelopen jaren. Vooral in Irak heeft het aantal aanslagen met IED's een enorme vlucht genomen na de door de Amerikanen aangevoerde invasie in 2003.¹ In Afghanistan, waar IED's eerder tegen de Russen werden gebruikt, worden sinds de val van de Taliban in 2001 IED's ingezet tegen de nieuwe Afghaanse machthebbers en hun buitenlandse bondgenoten. Ook daar is sprake van een grote stijging van het aantal aanslagen, waaronder zelfmoordacties.²

Improvised explosive devices in Irak

Doelwitten en daders

Improvised explosive devices vormen in Irak de belangrijkste dreiging voor buitenlandse troepen. In 2005 telden de Amerikanen meer dan tienduizend aanslagen met geïmproviseerde explosieven, bijna twee keer zoveel als het jaar daarvoor. In de periode juni 2005 tot juni 2006 was ongeveer de helft van de omgekomen Amerikaanse militairen slachtoffer van dergelijke wapens. In absolute aantallen gaat het hierbij om gemiddeld bijna veertig doden per maand.³ Belangrijkste doelwitten zijn militaire konvooiën en patrouilles van de buitenlandse troepen, maar ook van het nieuwe Iraakse leger. De aanslagen vinden vooral plaats langs belangrijke wegen in Bagdad en in de zogeheten Soenni-driehoek, het gebied tussen Bagdad, Mo-soel en de Syrische grens. In het geval van de Iraakse hoofdstad is bijvoorbeeld de weg tussen het internationale vliegveld en de 'veilige' groene zone in het centrum van de stad een veel gekozen doelwit.

Ook politieagenten en Iraakse militairen zijn vaak slachtoffer van aanslagen met IED's. Exacte aantallen hiervoor zijn niet voorhanden. Wel kan worden gesteld dat er in het algemeen ten minste tien keer zoveel doden onder Iraakse veiligheidsfunctionarissen vallen als onder buitenlandse militairen. Velen van hen zijn slachtoffer van aanslagen op politiebureaus, rekruteringskantoren en andere vestigingen van Iraakse veiligheidsdiensten. Daarnaast vallen bijzonder veel doden onder Iraakse burgers, op markten, tijdens religieuze bijeenkomsten en allerlei andere plekken waar veel mensen samenkomen. Groepen burgers die een specifiek doel vormen zijn vrachtwagenchauffeurs van strategische transporten (vooral olieproducten) en politici en ambtenaren die het nieuwe post-Saddam Irak vertegenwoordigen. Ook religieuze leiders zijn regelmatig doelwit van aanslagen. Dat geldt tevens voor bepaalde ondernemingen. Het betreft hier aanslagen op installaties, transporten en individuele of groepen medewerkers. In het bijzonder bedrijven in de oliesector en buitenlandse ondernemingen (inclusief Private Military Companies) worden geconfronteerd met pogingen om zoveel mogelijk (zaak)schade toe te brengen en de wederopbouw van Irak te frustreren.

De organisaties en groeperingen die achter de aanslagen met IED's zitten verschillen aanzienlijk van elkaar wat betreft etnische en politieke achtergrond. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze strijden tegen de aanwezigheid van buitenlandse troepen in Irak, tegen de nieuwe overheid en/of tegen bepaalde bevolkingsgroepen. Het zou in totaal om duizenden, zelfs tienduizenden 'opstandelingen' gaan. De uiteenlopende organisaties en groeperingen zijn grofweg onder te verdelen in vijf categorieën: aanhangers van het vroegere regime van Saddam Hoessein en zijn Baath-partij; andere nationalistische groeperingen die de in Irak aanwezige buitenlandse troepenmacht als bezettingsleger zien; soennitische islamisten (waaron-

der buitenlandse islamistische strijders, ook wel jihadisten genoemd); militante sji'itische groeperingen; en criminele organisaties die gebaat zijn bij een gebrekkige veiligheidssituatie. De vijf categorieën daders hebben ieder hun specifieke redenen voor gewelddadige acties, variërend van het creëren van een islamitische staat (soennieten en sji'ieten) of het terugkeren naar een seculiere staat onder leiding van de Baath-partij, tot het simpelweg in stand houden van chaos om daar financieel van te profiteren.

Werkwijze van de daders

De samenstelling van de IED's en de wijze waarop ze worden ingezet zijn voortdurend in verandering. In de eerste maanden na de aanval op Irak in 2003 was er veel minder sprake van aanslagen met IED's dan vandaag de dag. De betrouwbaarheid en de dodelijkheid van deze geïmproviseerde explosieven was destijds ook aanzienlijk minder. Bovendien werden ze bijna uitsluitend ingezet als zogeheten *road bombs* of 'bermbommen'; ingegraven onder of naast de weg. In de afgelopen drie jaar is er van het beeld van relatief simpele IED's en simpele aanslagen weinig meer over. De huidige IED's zijn precies, geavanceerd en bijzonder dodelijk. Het aantal aanslagen met dergelijke wapens is fors gestegen en de wijze waarop ze worden ingezet is meer divers. In de afgelopen jaren hebben de daders veel geleerd en geëxperimenteerd. Veelal was dit een reactie op tegenmaatregelen van buitenlandse troepen en de Iraakse overheid zoals zwaardere bepantsering, verhoogde alertheid, verscherpte observatie rond wegen en instellingen, verbeterde wijze van het organiseren van konvoeien en patrouilles, enz. Daarnaast leerden de daders van elkaar en werden nieuwe kennis en ervaringen snel verspreid door middel van documenten, CD-ROM's en het internet. Met name internationaal opererende islamistische organisaties zijn bijzonder actief bij het verspreiden van kennis via het internet, waardoor '*best practices*' razendsnel in alle hoeken van de wereld bekend zijn.

Wat betreft de tactieken rond aanslagen met IED's, zien we dat de daders vaak kiezen voor de zwakste schakel in de verdediging van de tegenstander. Dit betekent dat men zich in het geval van *hard targets*, zoals militaire konvoeien of patrouilles, in eerste instantie richt op de zwakst beveiligde onderdelen (licht bepantserde voertuigen, tankwagens). De daders gebruiken bij een dergelijke aanval een enkel explosief of een reeks aan elkaar gekoppelde IED's (zogenoemde *daisy chains*). In sommige gevallen vormt het detoneren van een IED het startsein voor een gecombineerde aanval met granaatwerpers en vuurwapens. Vaak probeert men hierbij de keten uiteen te rijten en vervolgens individuele voertuigen uit te schakelen. Ook wordt gepoogd het gedrag en de richting van konvoeien en patrouilles te 'sturen' door het plaatsen van obstakels op de weg: een 'defecte' vrachtwagen, een in scène gezet auto-ongeluk of kinderen die de weg over ren-

nen. Dergelijk oponthoud biedt daders de mogelijkheid om de vijandelijke voertuigen naar het IED te leiden.

De geïmproviseerde explosieven waren in de eerste twee jaar na het binnenvallen van Irak vooral gericht op het van onderen raken van het doel. Daartoe werden IED's ingegraven of verstopt onder zwerfafval, vegetatie, dode dieren en zelfs mensen. Als reactie op toegenomen bepantsering aan de onderkant van voertuigen gingen daders over tot het hoger plaatsen van IED's, bijvoorbeeld door deze onder viaducten te hangen of in naast de weg gelegen struiken, bomen en elektriciteitspalen te plaatsen. Daarnaast anticiperen daders op situaties die ontstaan na een aanslag op konvooiën en patrouilles. In de wetenschap dat hulpteams binnen een bepaalde tijd ter plekke zijn, plaatst men een tweede serie IED's die moet afgaan op het moment waarop men verwacht dat deze teams zullen zijn gearriveerd. Deze tactiek is overigens allerm minst nieuw. Het idee werd jaren geleden al toegepast door de IRA en door terroristische organisaties in Israël.

Een tweede antwoord van IED-plaatsers op de tegenmaatregelen van de 'vijand' is het plegen van aanvallen op *soft targets* als rekruteringskantoren, bedevaartsoorden en markten of andere plekken waar een bepaalde (bevolkings)groep bijeenkomt. In veel gevallen is hierbij sprake van zelfmoordaanslagen. Daarnaast worden ook (vracht)autobommen ingezet (zogenoemde *vehicle borne IEDs*). Een relatief nieuwe tactiek is die van de zogenoemde 'onwetende zelfmoordterroristen': chauffeurs worden ontvoerd, buiten hun medeweten wordt een IED in hun voertuig geïnstalleerd en vervolgens worden ze weer vrijgelaten. Wanneer ze op weg naar de vrijheid met hun voertuig langs een potentieel doelwit rijden, wordt de IED op afstand tot ontploffing gebracht.⁴ Uiteraard zijn er nog veel meer vormen van aanslagen met IED's, waaronder het gebruik van – vaak relatief kleine – geïmproviseerde explosieven als handgranaat, mijn of *booby trap*.

De aanwezigheid van grote hoeveelheden bijzonder zware munitie en de toenemende proliferatie van hoogwaardige materialen voor het maken van IED's, heeft er overigens toe geleid dat de daders niet meer per se genoodzaakt zijn om zich vooral op de zwakke schakel in de verdediging te richten. Met speciaal gevormde ladingen (*shaped charges*) en met behulp van zware artilleriegranaten, mortiergranaten en vliegtuigbommen zijn de daders in staat om de allerzwaarste voertuigen aan te vallen. Een van de bloedigste aanslagen op militaire konvooiën was een aanslag nabij de stad Haditha in augustus 2005 op een zwaar bepantserd voertuig, dat door de explosie volledig uiteen werd gereten. Hierbij kwamen veertien Amerikaanse mariniers en een Iraakse tolk om het leven. De opstandelingen hebben het zelfs gemunt op M1 Abrams-tanks. In januari 2006 werd een M1 opgeblazen door een IED met een vliegtuigbom van 550 kilogram.

Er zijn ook IED's met *shaped charges* gesignaleerd die dodelijk zijn op meer dan vijftig meter afstand en dus niet noodzakelijkerwijs in de directe na-

bijheid van het doelwit hoeven te worden geplaatst. De vraag is of het, gelet op deze ontwikkelingen, nog wel gepast is om te spreken van *'improvised' explosive devices*. Het gaat steeds meer om professioneel werk waarachter een soort industrie schuil gaat. Hoewel de meeste IED's uniek zijn, blijkt uit onderzoek naar de restanten van ontplofte IED's of vroegtijdig geneutraliseerde explosieven dat een deel van deze wapens door dezelfde makers is gefabriceerd. Het gaat hierbij veelal om relatief kleine cellen die hun diensten aan diverse groeperingen aanbieden. In de gevallen waarin sprake is van speciaal gevormde ladingen, heeft het er alle schijn van dat het niet alleen niet-statelijke actoren zijn die zijn betrokken bij de productie van IED's; Iran is door de Britten en Amerikanen vanaf 2004 herhaaldelijk beschuldigd van het leveren van dergelijke hoogwaardige materialen aan met name sjii'itische opstandelingen.⁵

De ontwikkelingen met betrekking tot de ontstekingsmechanismen staan ook niet stil. In eerste instantie maakten de daders vooral gebruik van simpele constructies, waaronder draadverbindingen naar een batterij om vanaf een afstand de IED tot ontploffing te brengen (*wire command detonation*). Vandaag de dag maken de daders veel gebruik van simpele technologie die draadloze ontsteking mogelijk maakt. Zo wordt gebruik gemaakt van afstandsbedieningen voor garagedeuren, deurbellen, kinderspeelgoed en autosloten. Ook worden mobiele telefoons gebruikt. Dergelijke op afstand bediende wapens worden aangeduid als *remote controlled IEDs*. Tegenmaatregelen van de Amerikanen en andere buitenlandse troepen bestaan onder meer uit *electronic jamming*: het verstoren en blokkeren van radiofrequenties of het vroegtijdig tot ontploffing brengen van IED's. De Amerikanen gebruiken inmiddels meer dan vierduizend draagbare *electronic jamming devices*. Dit heeft echter weer geleid tot het gebruik van andere technieken door de opstandelingen, waaronder het gebruik van infraroodsensoren. Deze zijn net als mobiele telefoons en allerlei afstandsbedieningen redelijk eenvoudig te verkrijgen in de vorm van bewegingssensoren voor inbraakalarmsystemen, buitenlichten en elektronische schuifdeuren. Daarnaast blijken de daders inventief in het misleiden en omzeilen van de *electronic jammers*, onder meer door te sleutelen met frequenties.

De belangrijkste trend met betrekking tot de dreiging van IED's in Irak is het feit dat de daders er in slagen om elke keer in korte tijd een passend antwoord te vinden op tegenmaatregelen. Wat dat betreft is de term *'wapenwedloop'* op zijn plaats. De Amerikanen ontdekken in Irak gemiddeld elke zes weken een nieuwe vorm van IED's.⁶ De daders liggen telkens voor op de slachtoffers - ondanks het feit dat de Amerikanen miljarden dollars besteden aan *research & development*, training en nieuw materieel.⁷ Een tweede belangrijke trend is dat de wapens preciezer, geavanceerder en (dus) dodelijker worden. Met name het gebruik van *shape charges* is een zorgwekkende ontwikkeling. De mogelijke betrokkenheid hierbij van

buurlanden (Iran, Syrië) kan tevens tot ernstige politieke problemen leiden. Daarnaast is de toegenomen organisatiecapaciteit van groeperingen een ontwikkeling die ook buiten Irak consequenties kan hebben, net als de internationalisering van contacten en de verspreiding van kennis en materialen. Een deel van het verzet opereert internationaal en lijkt het conflict in Irak mede te gebruiken als mogelijkheid om met wapens en explosieven te trainen. De opgedane kennis en ervaring kan dan later bij aanslagen in elders worden ingezet. Dat ervaringen die in Irak worden opgedaan zich over de islamitische wereld verspreiden, is al verschillende malen gebleken. Denk aan de invloed van al-Qaeda op de Turkse groepering IBDA-C die in november 2003 opeens voor het eerst zelfmoordaanslagen uitvoerde met IED's. De angst bestaat uiteraard dat islamistische Irak-veteranen ook buiten de islamitische wereld zullen toeslaan, bijvoorbeeld in Nederland. Tegen deze achtergrond dient te worden onderstreept dat de productie en inzet van IED's in Irak niet alleen daar, maar wereldwijd een ernstige bedreiging voor de veiligheid vormen.

Ten slotte lijkt het erop dat het beleid om militaire doelwitten beter te beschermen leidt tot een keuze voor andere, minder goed beveiligde doelwitten. De statistieken duiden op een mogelijke verschuiving van aanslagen op buitenlandse militairen naar aanslagen op Iraakse veiligheidseenheden en burgers. Deze laatste twee categorieën doelwitten worden sinds begin 2006 steeds vaker aangevallen. Het aantal dodelijke slachtoffers is hierdoor dramatisch gestegen. Denk aan de vele bijzonder bloedige aanslagen in Sadr City, het stadsdeel van Bagdad waar de meeste sji'ieten wonen.⁸

Improvised explosive devices in Afghanistan

Doelwitten en daders

De doelwitten van aanslagen met IED's in Afghanistan verschillen niet wezenlijk van die in Irak. Ze vormen in Afghanistan een serieuze bedreiging voor de daar aanwezige buitenlandse troepenmacht, het nationale leger, de nationale politie en andere Afghaanse veiligheidseenheden, de burgerbevolking en (internationale) NGO's. Net als in Irak zijn de aanvallen op militaire doelen vooral gericht op konvooien en patrouilles. De situatie is echter minder ernstig dan die in Irak. Vergeleken met Irak zijn de IED's in Afghanistan in het algemeen minder geavanceerd en minder dodelijk. Het aantal aanslagen is ook lager. Desondanks kwamen in 2006 al bijna veertig buitenlandse militairen door deze wapens om het leven (Amerikanen, Canadezen, Fransen, Italianen en Roemenen).⁹ Ook Nederlandse militairen kregen met IED's te maken, maar tot op heden zijn daarbij nog geen Nederlandse slachtoffers gevallen. Bij een aantal van deze incidenten is het overigens niet duidelijk of er sprake is van aanslagen met IED's, of van een in-

cident met een landmijn. Landmijnen zijn er in Afghanistan in overvloed en worden vaak gebruikt als onderdeel van geïmproviseerde explosieven. De belangrijkste groepering die in Afghanistan van IED's gebruik maakt is de Taliban. Deze islamistische beweging regeerde van 1996 tot 2001 over grote delen van Afghanistan. Hoewel verschillende Taliban-leden zich na de omverwerping van dit regime met de nieuwe regering hebben verzoend, zette een deel van hen de strijd voort. Dit is met name het geval in het oosten en zuiden van Afghanistan. Daar is sinds 2005 sprake van een voortdurende stijging van het aantal gewelddadige incidenten, waaronder aanslagen met IED's. Een tweede categorie zogeheten Opposing Militant Forces wordt gevormd door verschillende andere Afgaanse islamistische groeperingen. De meeste van hen zijn bijzonder klein, maar er zijn ook grotere organisaties, zoals de tak van de islamistische beweging Hizb-i-Islami (Partij van de Islam), onder leiding van voormalig premier en krijgshoofd Hekmatyar. Ook delen van het al-Qaeda-netwerk vormen nog steeds een bedreiging in Afghanistan, vooral in de regio langs de grens met Pakistan. Elders in Afghanistan zijn gebieden het speelveld van elkaar bestrijdende tribale groeperingen en lokale krijgsheren die zich ook tegen buitenlandse troepen en vertegenwoordigers van de nationale overheid keren. De (potentiële) vijandigheid is terug te voeren op etnische en politieke verschillen, maar tevens op de drugshandel. De lokale heersers staan op z'n minst afwachtend tegenover de komst van buitenlandse troepen en zijn gebaat bij een zekere mate van onveiligheid en wetteloosheid.

Werkwijze van de daders

Net als de doelwitten, is de aard en vorm van IED's en de wijze waarop deze door daders worden ingezet in veel gevallen niet wezenlijk anders dan die in Irak. Derhalve zal hier vooral worden ingegaan op zaken die afwijken van de situatie in Irak.

Het belangrijkste verschil is dat in Afghanistan aanslagen met IED's allerm minst nieuw zijn. De Afghanen hebben een lange traditie in het zelf maken van allerlei wapentuig, waaronder IED's. In de periode van de Sovjetbezetting werden er veel aanslagen met dergelijke wapens gepleegd. Aangezien ook buitenlanders bij de strijd waren betrokken – waaronder leden van het al-Qaeda-netwerk – is na de terugtrekking van de Sovjettroepen een deel van de ervaring 'geëxporteerd' naar andere oorlogsgebieden, zoals Tsjetsjenië en Irak. Nu dreigen een deel van de specialistische kennis en de ervaringen die worden opgedaan in Irak zich te verspreiden naar Afghanistan, vooral door middel van het internet, individuele strijders en het al-Qaeda-netwerk.¹⁰

Een tweede verschil met Irak is dat het bewustzijn van de dreiging van IED's in Afghanistan ook al langer aanwezig is. Op deze ervaring kan worden gebouwd in de vorm van trainingen met als doel het aantal slachtoffers en daarmee de effectiviteit en de psychologische impact van dit wa-

pen zo beperkt mogelijk te houden. Met name de Amerikanen proberen bij de Afghanen het bewustzijn van het gevaar verder te vergroten en de nieuwste kennis over IED's en de wijze waarop ze kunnen worden ingezet over te dragen. Het gaat hierbij vooral om kennis en ervaring die is opgedaan in Irak. De cursussen voor Afghaanse militairen zijn niet alleen gericht op een verdere verspreiding van kennis en kunde binnen het Afghaanse nationale leger, maar ook, via deze krijgsmacht, op het informeren van de burgerbevolking.¹¹

Een derde verschil tussen de situatie in Afghanistan en die in Irak is het feit dat de aanwezigheid van buitenlandse troepen door de bevolking minder negatief wordt gewaardeerd dan in Irak. Ook is er onder lokale leiders en stamhoofden relatief meer steun voor de nieuwe politieke situatie dan in Irak. Dit betekent dat er voor de opstandelingen minder ruimte is om met steun van lokale machthebbers en met medeweten van de bevolking IED's te plaatsen. In Irak zijn alleen bepaalde delen van de Koerdische regio relatief veilig te noemen. In Afghanistan zijn daarentegen grote gebieden relatief rustig: het westen, het noorden en het midden van het land. In die gebieden is het aantal aanslagen met IED's in de afgelopen paar jaar relatief beperkt gebleven.

Uiteraard bestaat het gevaar dat islamistische strijders de in Irak opgedane kennis en ervaring binnenkort ook in Afghanistan in de praktijk brengen. Er blijkt immers sprake van uitwisseling van kennis en ervaring tussen islamistische organisaties in Irak en Afghanistan. Dit zou ertoe kunnen leiden dat ook in Afghanistan de IED's preciezer, geavanceerder en dodelijker worden. Ook de algemene verspreiding van nieuwe technologische ontwikkelingen, zoals mobiele telefoons en het huis-tuin-en-keukengebruik van infraroodsensoren, draagt bij aan de groeiende effectiviteit van IED's. Deze producten zijn immers ook te vinden in Afghanistan en buurlanden als Pakistan en Iran.

Maatregelen tegen *improvised explosive devices*

Er zijn verschillende maatregelen mogelijk om schade door aanslagen met IED's te voorkomen of te beperken. Naast technische tegenmaatregelen, kunnen ook veranderingen in operationele werkwijze en beslissingen op politiek of beleidsmatig niveau effectief zijn om de kwetsbaarheid voor IED's te verminderen.

Technische tegenmaatregelen

In het bijzonder als gevolg van de toename van aanslagen met IED's in Irak, wordt er door Westerse overheden en bedrijven intensief gezocht naar technische mogelijkheden om deze wapens minder schadelijk, zelfs onschadelijk te maken. Grofweg zijn er twee 'technische' mogelijkheden

om de effectiviteit van IED's te verminderen: (a) het beter beschermen van de potentiële doelwitten van de aanslagen, en (b) het verhinderen dat de geïmproviseerde explosieven op het door de gebruikers gewenste moment tot ontploffing komen.

De eerste methode lijkt het meest eenvoudig: door betere bepantsering van voertuigen kan een IED minder schade aanrichten. Doorgaans is deze methode echter niet bijzonder lang effectief. Zodra de IED-makers doorhebben dat hun explosieven door de verbeterde bepantsering minder schade aanrichten, zullen zij de explosieve lading van hun wapens opvoeren – bijvoorbeeld simpelweg door twee granaten in een IED te verwerken in plaats van één. Een dergelijke wedloop tussen sterkere bepantsering enerzijds en zwaardere explosieven anderzijds is, zo blijkt in ieder geval in Irak en Afghanistan, vrijwel altijd in het voordeel van de IED-maker. Op een bepaald moment zijn voertuigen dermate zwaar beschermd dat hun gewicht zo groot wordt en hun wendbaarheid zo afneemt dat de inzetbaarheid van de voertuigen eronder gaat lijden. Bovendien hoeft niet alleen een voertuig tot doelwit te worden gemaakt. Militairen zitten immers niet voortdurend in hun voertuig, maar komen daar ook af en toe uit. Eenmaal buiten een gepantserd voertuig, is het vrijwel onmogelijk om door de persoonlijke uitrusting voldoende beschermd te zijn tegen de kracht van een exploderende IED.

De tweede methode om de schade door IED's te beperken is ingewikkelder: het voorkomen dat IED's op het door de daders gewenste moment exploderen. Toen de Amerikanen er in Irak achterkwamen dat veel IED's tot ontploffing werden gebracht met een elektronische ontsteking die in werking werd gezet via een mobiele telefoon, gingen zij ertoe over de frequenties waarmee deze telefoons werken te verstoren. Door rond potentiële doelwitten de frequenties te verstoren, kunnen IED's die worden bediend met telefoons, mobilofoons en vergelijkbare middelen, niet tot ontploffing worden gebracht. Een nadeel van deze methode is overigens dat telkens wanneer een militair transport voorbijkomt, ook civiele apparatuur kan worden verstoord. Zeker op plekken met druk militair verkeer draagt dat niet bij aan de sympathie onder de burgerbevolking. Ook het gebruik van eigen apparatuur kan erdoor worden verstoord, met gevolgen voor communicatie en de eigen veiligheid. Bovendien, zo is de ervaring, stappen IED-makers, zodra een tegenmaatregel op hun systeem is bedacht, binnen zeer korte tijd over op andere bedieningsmechanismen. Hoewel er grote bedragen worden geïnvesteerd om de dreiging van IED's met nieuwe technieken en beschermingsmaterialen het hoofd te bieden, lijkt het onwaarschijnlijk dat deze 'wapenwedloop' kan worden gewonnen.

Operationele tegenmaatregelen

De belangrijkste tegenmaatregel op operationeel gebied is het vergroten van het bewustzijn van de dreiging (*increasing awareness*). Door alert te zijn

op het gevaar van IED's en vaardigheden te ontwikkelen om potentiële bedreigende situaties te herkennen, valt er veel aan veiligheid te winnen. Hoewel *awareness* van het grootste belang is, kan het echter nooit afdoende zijn om aanslagen met IED's volledig te voorkomen.

Een aangepaste inzet van materieel kan de effectiviteit van eventuele exploderende IED's eveneens verkleinen. Tot voor kort reden Nederlandse militairen vooral rond in open, nauwelijks bepantserde terreinwagens. Bij de uitzending naar de provincie Uruzgan is echter al deels overgestapt op zwaarder bepantserde terreinwagens, zoals de Australische Bushmaster, naast pantservoertuigen van nog zwaardere soort zoals de Patria. Gebruik van dergelijke voertuigen vergroot de veiligheid van de betrokken militairen aanzienlijk. Een nadeel van deze voertuigen en het onder pantser patrouilleren is echter dat het gebruik ervan kan leiden tot minder en moeizamer contact met de lokale bevolking. De afweging tussen meer veiligheid enerzijds en minder contact met de lokale bevolking anderzijds is een dilemma. Weliswaar leidt het rondrijden in gepantserde voertuigen op korte termijn tot meer veiligheid, op de langere termijn kan het verminderde contact met de lokale bevolking nadelige gevolgen hebben. Steun en informatie uit de lokale samenleving is van groot belang bij het bestrijden van de IED-plaatsers. Bovendien is in Irak inmiddels gebleken dat technische middelen als bepantsering snel weer zullen worden ingehaald door technische innovaties aan de kant van de IED-makers. Informatie uit de samenleving vergt weliswaar een langdurige en potentieel gevaarlijke investering in een goede relatie, maar is op de langere termijn waarschijnlijk zeker zo effectief als puur technische tegenmaatregelen. Naast allerlei fysieke tegenmaatregelen is het daarom van groot belang om het probleem ook met *intelligence* aan te pakken en er voor te zorgen dat opstandelingen zo weinig mogelijk steun krijgen vanuit de lokale bevolking. Goede internationale samenwerking bij het inwinnen van informatie is daarbij eveneens van wezenlijk belang, waarbij ook de 'productieketen' van de IED's sterke aandacht verdient; het is immers beter om de IED's aan te pakken als ze worden geproduceerd nog voordat ze zijn geplaatst.

Ook dient voortdurend te worden bekeken wat de mogelijkheden zijn om IED's zoveel mogelijk te vermijden, bijvoorbeeld door het wisselen van routes of het vaker inzetten van luchttransport in plaats van wegtransport. Een voorbeeld hiervan vormt de Britse reactie op IED's in Noord-Ierland. Toen Britse konvoeien in de jaren zeventig steeds vaker werden getroffen door IED's van de IRA, gingen de militairen ertoe over om zoveel mogelijk transporten door de lucht te laten plaatsvinden, met name door middel van helikopters. Hoewel daar weer andere nadelen aan zaten, werden de Britten zo inderdaad minder kwetsbaar voor aanslagen met IED's.

Beleidsmatige en politieke tegenmaatregelen

De ultieme maatregel om slachtoffers door aanslagen met IED's te voorkomen, is uiteraard (tijdelijke) terugtrekking van de uitgezonden militairen uit een bepaalde regio of missie. Dit laatste is echter een zeer vergaande en een strategisch en politiek gezien zeer moeilijke stap. Over het algemeen is de dreiging van aanslagen met IED's immers al bekend tijdens de besluitvorming over de eventuele deelname aan de betreffende operatie en wordt een (tijdelijke) terugtrekking al snel gezien als een falen. Alleen als de IED-dreiging gedurende de missie sterk oploopt, kan mogelijk een punt worden bereikt waarop de politiek zal moeten besluiten of de doelen de middelen nog heiligen. Op een bepaald moment kunnen beveiligingsmaatregelen bovendien zo ver strekken dat de taken waarvoor de militairen zijn uitgezonden niet of nauwelijks meer kunnen worden uitgevoerd. Dit geldt vooral voor humanitaire missies.

Implicaties voor het Nederlandse defensiebeleid

De toegenomen dreiging van aanslagen met IED's in gebieden waar Nederlandse militairen actief zijn of mogelijk in de toekomst kunnen worden ingezet, heeft vanzelfsprekend implicaties voor de Nederlandse defensieorganisatie. Zowel op technisch, operationeel, als politiek en beleidsmatig terrein worden nieuwe ideeën gevraagd om op de 'nieuwe' dreiging van IED's te kunnen anticiperen.

Technische aspecten

De fysieke dreiging van aanslagen met IED's zal leiden tot een vraag naar veiliger materieel en naar betere methoden om IED's op te sporen en onschadelijk te maken. Dit vergt grote investeringen in *research & development*-activiteiten op defensiegebied.

In de praktijk zal de bescherming van Nederlandse militairen in eerste instantie vooral worden verbeterd door meer gepantserde voertuigen in te zetten. Een voorbeeld hiervan is de haast die Defensie onlangs maakte om 25 Bushmaster pantservoertuigen aan te schaffen voor gebruik tijdens de missie in Uruzgan.¹² De kans bestaat echter dat de IED-makers op deze betere bescherming zullen reageren door gebruik te maken van zwaardere explosieven, zoals de Amerikanen in Irak ook ervaren. Uiteraard kan daarop worden gereageerd door gebruik te gaan maken van nog zwaarder bepantserde voertuigen. Op die manier kan echter een wapenwedloop tussen zwaardere IED's en zwaardere bepantsering ontstaan, die het doel van de missie voorbij schiet. Ergens zal dan ook een grens moeten worden getrokken tot waar men wil gaan bij de fysieke beveiliging van Nederlandse militairen. Hierbij spelen uiteraard ook overwegingen van financieel-economische aard een rol.

Operationele aspecten

De toenemende dreiging van IED's heeft onmiskenbaar invloed op de wijze van opereren van de Nederlandse krijgsmacht. In crisisgebieden als Irak en Afghanistan is het Nederlandse optreden altijd gericht geweest op een 'zachte' benadering: het leggen van intensief contact met de plaatselijke bevolking, het winnen van de *'hearts and minds'* en het patrouilleren onder het motto *'smile and wave'*. Hoe meer de Nederlandse militairen worden bedreigd door IED's, hoe minder deze benadering overleefd zal kunnen blijven. Het rondrijden in gepantserde voertuigen, hetgeen op korte termijn de veiligheid van de militairen vergroot, kan op langere termijn tot verminderd contact met de lokale bevolking leiden. Dat kan nadelige gevolgen hebben voor de militaire operatie als geheel. Steun en informatie uit de lokale samenleving is immers van groot belang voor effectief optreden, evenals voor bestrijding van de IED-leggers. Het is echter bijzonder moeilijk om een balans te vinden tussen de mate van bescherming die men militairen wil bieden – rekening houdend met de mogelijkheden binnen de militaire operatie zelf – en de mate waarin men slachtoffers accepteert om het doel van de militaire operatie te bereiken. Militairen, beleidsmakers en politici kunnen hierover ver uiteenlopende meningen hebben. Ook indirecte effecten van IED's vormen een punt van aandacht. Hoewel de explosieven vooral een fysieke bedreiging vormen, richten ze ook schade aan op sociaal-psychologisch vlak. IED's hebben – in ieder geval onder Amerikanen in Irak – een verpletterend effect op het moreel van militairen.¹³ De angst voor IED's zit er bij veel Amerikaanse militairen diep in. Dit leidt tot een verharding in de wijze van opereren. Als het gevaar van IED's voortdurend op de loer ligt, zullen militairen heel ver gaan om de (gepercipieerde) risico's te verminderen. Denk aan Amerikaanse militairen in Irak die, uit angst hun voertuig te moeten stoppen en vervolgens door een IED te worden getroffen, zware verkeersongevallen veroorzaken. Ook zijn voorbeelden bekend van chauffeurs die bewust niet afremmen voor plotseling overstekende kinderen, uit angst dat het een dodelijke valstrik is. Dergelijk min of meer *rücksichtslos* gedrag ondermijnt op zijn beurt weer het draagvlak van de militaire operatie onder de lokale bevolking en kan zelfs tot meer verzet – en dus meer IED's – leiden. Op die manier zitten de militairen gevangen in een vicieuze cirkel.

Beleidsmatige en politieke aspecten

De succesvolle inzet van IED's door Opposing Militant Forces heeft niet alleen een negatief effect op het moreel van de uitgezonden militairen. Ook vermindert het de steun voor de militaire uitzending onder families van militairen, onder het publiek in het algemeen en onder politici. IED's kunnen derhalve worden gezien als een invloedrijk psychologisch wapen. Dit leidt mede tot de volgende observatie. IED's worden door Westerse militairen veelal beschouwd als tactische wapens.¹⁴ Voor de daders van de aan-

slagen met geïmproviseerde explosieven is een IED echter (ook) een strategisch wapen. Het wapen past binnen de strategie om de wil tot vechten van de tegenstander (de militairen in het veld, de militaire leiding, de publieke opinie en politici) te breken. Daarbij hoort een uitgekende mediastrategie (internet, Al-Jazeera, CNN) met spectaculaire beelden en gruwelijke verhalen die de wereld worden ingestuurd. Hoe belangrijk dit strategische aspect is, blijkt wel uit het feit dat de meeste aanslagen op beeld worden vastgelegd. Die beelden moeten overigens niet alleen de vijand 'raken', maar zijn tevens van groot belang voor het mobiliseren van de achterban en het rekruteren van nieuwe strijders. Anders gezegd, IED's zijn veelzijdige wapens die vele doelen dienen.

De politieke implicaties van deze vorm van oorlogvoering kunnen groot zijn. De risico's van het uitzenden van militairen is door de inzet van IED's toegenomen. De kans op aanslagen waarbij een of meerdere militairen om het leven komen, is groter geworden. Dit kan een negatieve invloed hebben op het draagvlak voor de betreffende missie. Bij veel dodelijke slachtoffers is de kans groot dat de publieke opinie zich op een gegeven moment tegen de militaire operatie zal keren. Waar wat dat betreft de drempel in de publieke opinie ligt, is volledig afhankelijk van de aard en specifieke omstandigheden van de betreffende militaire operatie. Deze drempel is mogelijk lager in het geval van humanitaire missies. Dergelijke missies, en 'militaire uitzending' in het algemeen, worden in het Nederlandse referentiekader nog vaak in verband gebracht met 'hulp'. Het beeld van Nederlandse militairen die schooltjes bouwen voor een bevolking in nood, past beter in de publieke beeldvorming dan Nederlandse militairen die in een strijd op leven en dood zijn verwickeld omdat hun aanwezigheid door een (klein) deel van die bevolking niet gewenst is. Naarmate meer Nederlandse militairen door IED's om het leven komen, zal dat beeld in de publieke opinie veranderen. Het zal duidelijker worden dat de Nederlandse militairen niet slechts nobele hulpverleners zijn, maar zich daadwerkelijk in een oorlogssituatie bevinden - met alle gevaren van dien. Het is afhankelijk van de perceptie van het doel van de betreffende militaire missie in hoeverre de Nederlandse bevolking hier achter zal willen blijven staan. Er kan relatief snel een beeld van 'stank voor dank' ontstaan. Mocht de publieke opinie zich tegen de militaire operatie keren, dan is het vervolgens de vraag wat beleidsmakers, vooral op politiek niveau, hier voor conclusies aan verbinden. Voor politici weegt de druk van de publieke opinie vaak zwaarder dan voor militairen.

Op de lange termijn zal het toenemende gevaar voor militairen om door IED's om het leven te komen, ook kunnen leiden tot een geringere aantrekkingskracht van het militaire beroep. Dit zou wervingsproblemen en een tekort aan (gespecialiseerde) militairen kunnen veroorzaken. De wervingskosten zullen hierdoor toenemen. De kosten zullen eveneens toene-

men op het gebied van nazorg aan uitgezonden militairen. Militairen die te maken hebben gehad met de dreiging van IED's, hebben een kans op psychische problemen zoals het Post Traumatische Stress Syndroom (PTSS). Het is moeilijk voorspellingen op dit terrein te doen, maar het geeft eens te meer aan hoe veelzijdig het effect van IED's kan zijn: deze wapens hebben niet alleen effect op de militairen tegen wie ze in eerste instantie zijn gericht, maar hebben zelfs op indirecte wijze hun uitwerking in het land van herkomst van die militairen.

Tot slot

Improvised explosive devices zijn voor opstandelingen en terroristen een ideaal wapen: aan de ene kant zijn IED's relatief eenvoudig en goedkoop te fabriceren en te gebruiken, aan de andere kant hebben ze zowel direct als indirect een groot effect. De indirecte effecten van aanslagen met IED's zijn, zeker op de langere termijn, misschien wel belangrijker voor de daders dan de vaak grote fysieke schade die de geïmproviseerde explosieven in eerste instantie aanrichten. Zo bezien tasten de IED-leggers op alle niveaus de wil tot vechten aan. Met de inzet van IED's wordt de tegenstander bovendien financieel geraakt: naast de hoge kosten voor materieel (schade, extra bepantsering, enz.) nemen ook de kosten voor *research & development*-activiteiten toe, alsmede voor werving van nieuwe militairen en voor (langdurige) nazorg voor teruggekeerde militairen. Gelet op de ernst en diversiteit van de genoemde implicaties verdient het onderwerp daarom (meer) aandacht op zowel operationeel als politiek-strategisch niveau.

Noten

1. De opmars van de 'knutselbom' in Irak werd in de vorige editie van dit Jaarboek al gesignaleerd. Zie: Colijn, K. (2006a), Irak: voortdurend geweld, afbrokkelende steun, in: *Jaarboek vrede en veiligheid 2005*, Nijmegen: CICAM, pp. 25-43, op pp. 33-35.
2. Colijn, K. (2006b), *Verslechterende veiligheidssituatie, Vrij Nederland*, 19 maart.
3. Een overzicht van Amerikaanse IED-slachtoffers in Irak is te vinden op *Iraq Coalition Casualty Count*, op: <www.icasualties.org>. Deze website baseert zich op officiële gegevens van het Amerikaanse Ministerie van Defensie. Omdat het ministerie niet voor alle slachtoffers de doodsoorzaak bekend maakt, zijn de gepresenteerde cijfers waarschijnlijk aan de lage kant.
4. Zie bijvoorbeeld: *Washington Post*, September 21, 2006 (D. Rising: Iraqis using kidnap victims as bombers), op: <www.washingtonpost.com/>.
5. Zie: *ABC News International*, 6 March 2006 (B. Ross, R. Esposito & J. Rackmill: Iraq weapons: Made in Iran?), op: <abcnews.go.com/>; *International Herald Tribune*, 22 June 2006 (M. Gordon: Iran aiding Shiite attacks inside Iraq, general says).
6. Knights, M. (2005), US responds to Iraq IED threat, *Jane's Intelligence Review*, 17, 11, pp. 12-17; zie ook: <www.janes.com>.

- com/>>.
7. Counter-IED effort faces evolving threat, *Janes Defense Weekly*, 21 June 2006, p. 5.
  8. Tot nu toe vielen de meeste slachtoffers (meer dan tweehonderd doden en honderden gewonden) op 23 november 2006 na een aanval met autobommen gevolgd door een mortierbeschieting.
  9. Cijfers op basis van officiële gegevens, zie: *Iraq Coalition Casualty Count*, op: <www.icasualties.org>. De website schaaft overigens alle Westerse militaire inzet in Afghanistan na de inval in 2002 onder Operatie Enduring Freedom, inclusief 'vervolgmissies' zoals ISAF.
  10. *Associated Press*, 4 May 2006 (R. Burns: Al Qaeda training militants in Afghanistan to use IEDs).
  11. Meyer, V. (2005), Afghan army learns how to counter IEDs, *Defend America*, 26 September, op: <www.defendamerica.mil>.
  12. *NRC Handelsblad*, 2 juni 2006 (Defensie wil bomvrije jeeps voor Uruzgan. Aantal aanslagen neemt toe); *Defensiekrant*, 27 juli 2006 (Militairen Uruzgan lenen Nyala's van Canada); *Defensiekrant*, 10 augustus 2006 (Defensie koopt Bushmaster).
  13. *NRC Handelsblad*, 3 juni 2006 (Excessen in Irak symboliseren onmacht vs).
  14. Uitzondering op deze regel is de Amerikaanse generaal Lance Smith, Supreme Allied Commander Transformation van de NAVO, die stelt dat IED's voor de bommenleggers een belangrijk strategisch wapen zijn waarmee zij de wil tot vechten willen ondermijnen. Zie: IED threat is here to stay, says top US/ NATO chief, *Jane's Defense Weekly*, 24 May 2006.